

важно, да се ограничи власт владе над појединим лицем и онда, кад је влада редовно одговорна целини т.ј. највећој странци целине. Лако се одомаћило сматрати ствар овако, јер то се препоручује и мислећим главама и по вољи је оним сталежима који су у европском друштву од великог уплива и чијим је правим интересима демократија противна. И тако се сада и “тиранија већине” броји у зла, према којима има друштво да се огради.

Као што су се људи бојали оне друге тираније, тако су се испрва а и данас још боје тираније већине, и то нарочито и услед тога што су је осећали у поступцима државне власти. Људи који су ту ствар оштрије узели, увидели су, да друштво – друштво као целина над свим појединцима који га склапају – не узима за оруђе свог насиља, само она дела, која може да изведе преко својих јавних власти. Друштво има силу и оно је употребљава да само изведе своју вољу, и кад оно што је наопако или уопште, остварује пуну вољу своју, у стварима у које не би требало да се меша; онда друштво чини друштвено насиље, које је тим штетније него свако друго државно насиље, што се не служи тако оштрим казнама, али не оставља ни толико излаза да се те казне избегну; што сасвим продире у живот и оживљава и саму душу. Није дакле довољно да се има само одбрана од власти, треба да постоји одбрана и против владајућег мњења и назора; против онога нагона друштва, који хоће свој начин мишљења и рада, да другим чине, но што су грађанске казне, натури као правило живота и онима, који тако не мисле. Треба да постоји одбрана против смера друштва, да сваку личност која му није по вољи, у свом развоју скучи, да је сасвим угуши, и да сваки карактер натера да се по њему образује. Има нека граница преко које не сме прећи опште мњење а да се не умеша у личну независност; сваком дакле друштву, које хоће да напредује, исто је тако од преке потребе да пронађе ту границу, да не да, да се она прекорачује, као што му је нужно, да се огради против државног деспотизма.

Мада се ово што рекосмо не да лако порећи, ипак још остаје много, ако не све, да се ово питање практично протумачи, нарочито да се повуче граница, како да се самосталност и ограничење од друштва, једно другом прилагоди.

Животу човека даје вредности то, што други људи морају да се према њему у својој слободној радњи ограничавају. Морају се дакле поставити нека извесна правила живота, а то ваља на првом месту да постави закон, а у многим стварима где закон не може да успе нека постави та правила – јавно мњење. Главно је питање у чему да се састоје та правила? Изузевши неке најочитије случајеве, и ово је једно од оних друштвених питања које је врло мало разјашњено. Нема ни два века, ни две земље, у којима би ово питање подједнако решено било, и један се век чуди другоме и једна земља другој, како га је решила. И народ једне земље и једног века тако је мало свестан о томе, како је тешко ово питање решити, да напосто изгледа, као да су људи одувек о томе споразумни. Држи се, да су правила која су сами поставили тако јасна, да сама за себе говоре. Ова готово општа обмана пример је, од како је чаробног уплива навика која није само, како се то обично каже друга природа човека, него је човек узима непрестано на место онога, што му је заиста урођено. Уплив навике, која не да да ико посумња у правила живота, која је друштво узајамно усвојило тим је јачи што се у овом питању поставља, да није нужно наводити разлоге ни себи самоме ни другима. Свет се навикао и верује да у таквим питањима више чине осећања но разлози, и да су томе разлози сасвим излишни; Ову веру